

■ אפרים א' אורבך, **מחקרים במדעי היהדות, סדרת "כינוס"**, ערכו משה דוד הר ויונה פרנקל, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשנ"ח, כרכים א-ב, 1,030 עמודים.

בשני הכרכים קובצו מאמרים פרי עטו של פרופ' א"א אורבך המנוח, שרובם נדפסו ונתפרסמו בחייו, ומיעוטם נותרו בעיזבונו; אחדים תורגמו מגרמנית ומיידיש.

הכרך הראשון פותח במאמר "על תודעת ההמשך והשינוי בספרותנו המסורתית", ולאחריו ארבע חטיבות: א – הספרות הרבנית בצרפת הצפונית, באנגליה ובאשכנז; ב – הספרות הרבנית בספרד, בפרובנס, באיטליה ובארצות המזרח; ג – יהדות פולין; ד – לשונות (לשון, ספרות, מחשבה והיסטוריה).

בכרך השני שלוש חטיבות: ה – מילואים ל"עולמם של חכמים"; ו – ביקורת ספרים; ז – מדעי היהדות – אישים ושיטות. הכרך נחתם ברשימת המקומות שבהם נתפרסמו המאמרים לראשונה, ובשלושה מפתחות מפורטים: מקורות, אישים ועניינים (כללי, מקומות, הלכה, ספרים, כתבי יד).

שני הכרכים הללו מצטרפים לחיבוריו הגדולים של פרופ' אורבך ז"ל: "חז"ל – פרקי אמונות ודעות", "בעלי התוספות" ו"מעולמם של חכמים". הם פורסים בפני המעיין תמונה פנורמית של רוחב דעתו, עושר השכלתו ועומק מבטו. הם מאפשרים להתבונן במושאי מחקרו, אך גם להתחקות אחר פעילותו הציבורית, שממנה לא הדייר רגליו במשך עשרות שנים – הדברים ניכרים בעיקר בחטיבה האחרונה.

המפתחות המפורטים הם כלי מחזיק ברכה, ומאפשרים לחוקרים מתחומים שונים לזון עצמם מן השפע שנגדש בשני הכרכים הללו. כך, למשל, הם מלמדים כי בחטיבה ב', אשר דנה במוצהר בספרות הרבנית בספרד, בפרובנס, באיטליה ובארצות המזרח, יש הרבה פריטי מידע, הערות והארות, המועילים לחקר קהילות ישראל במזרח (ראה, מעט מהרבה, בערכים: איטליה, בבל, בגדד, טולדו, מצרים, ספרד, תימן).

מספר מאמרים ראויים לציון: "שאלות ותשובות הרא"ש בכתבי יד ובדפוסים" (עמ' 148-300), אשר הוא כספר העומד בפני עצמו; "ספרות יהודי המזרח" (עמ' 303-307), מאמר פרוגרמטי שטרם נס ליתור, לא משום קביעותיו, אלא בשל האתגר שהציב לכל חוקר בתחום הזה; "המדינה בעיני דון יצחק אברבנאל" (עמ' 462-469).

שתי החטיבות החותמות את האסופה (ביקורת ספרים, ומדעי היהדות – אישים ושיטות) זורות אור לא רק על תחומי הדעת הרבים שבהם היה המחבר מראשי המדברים, אלא גם על הנושאים והחיבורים שהעסיקו את מדעי היהדות במאה וחמישים השנים האחרונות; על שיטות המחקר, שהיו נהוגות ושנקוטות עתה; וכן על החוקרים ופורצי הדרך בתחומים הללו. כך, למשל, הביקורת על פירוש המשנה לחנוך אלבק (עמ' 708-715) ועל ה"מבוא למשנה" שלו (עמ' 716-728) חושפת מחלוקת נוקבת בין שני החכמים הללו בדבר טיבה של המשנה ודרכי המחקר הנאותות בה, והדיה נשמעים גם בתחומים נוספים של מדעי היהדות. הוא הדין ביחס לדברי השבח וההערכה על מפעלו של שאול ליברמן, אשר נידון בשלוש רשימות (עמ' 739-742; 955-959; 960-968). המאמר "מדעי היהדות – רשמים והרהורים" (עמ' 806-815) ראוי שיהדהד גם עתה בעולמם של החוקרים, ויהווה נקודת ייחוס בכל בחינה פנימית וחינוכית של התהליכים אשר מתרחשים בתחום הזה.

נחם אילן

■ אמנון שילוח, **המוסיקה בעולם האסלאם – מבט חברתי-תרבותי**, מוסד ביאליק, ירושלים, המועצה הציבורית לתרבות ואמנות, ספרי מוסיקה, מרכז ההדרכה לספריות בישראל, תש"ס, י' + 236 עמודים.

פרופסור שילוח, מגדולי החוקרים בעולם בתחומי המוסיקה הערבית והיהודית, מתאר בספרו זה את מסורות המוסיקה באזור המשתרע מן האוקיינוס האטלנטי ועד למרכז אסיה והודו, ומפרשן לאור האירועים ההיסטוריים, המדניים והתרבותיים העיקריים.

בעיצוב התמונה הכוללת הזו מתבסס המחבר על דברי מקורות ערביים רבים אשר נכתבו במרוצת הדורות ועסקו באמנות המוסיקה מנקודת ראות תאורטית ומעשית, הגותית, קוסמולוגית,

רפואית והלכתית. דברי המקורות ממחישים לקורא את תפיסת המוסיקה, את תפקידיה השונים, את האידיאלים המנחים את יצירתה ואת ציפיות מאזיניה.

מאחר שמדובר במסורת שבעל פה, המסע אל עולם העבר כפי שהוא משתקף במקורות אלה ובדיונים הכלולים בהם על אמנות המוסיקה, חוקיה, נורמות הביצוע שלה, ותפקידיה בחיי הפרט והכלל, כרוך בהעדר אסמכתאות מוסיקליות של ממש, שכן לא ידוע כיצד נשמעה מוסיקת העבר הלכה למעשה. בנסיבות אלה פנה המחבר אל המסורות העכשוויות לשם השלמת התמונה המתקבלת מן העדויות הכתובות.

בהשראת תפיסת המוסיקה רחבת האופקים שאפיינה את החיבורים, בייחוד אלה שנכתבו בתקופת הוזהר, קבע שילוח את שתי המטרות העיקריות של הספר:

א – לבחון את המוסיקה לא רק כעניין העומד בפני עצמו, אלא גם כפעילות אנושית המבטאת את חוויותיו של המשתמש בה ואת השקפת עולמו, וכאמצעי תקשורת בין איש לרעהו וכמניע לקירוב לבבות.

ב – לבחון את המוסיקה כחלק בלתי נפרד מן התרבות שהצמיחה אותה וכאספקלריה לערכיה. בספר שנים עשר פרקים: מוסיקה טרום-אסלאמית; הולדת האסלאם; שושלת החילופות הראשונה; אסלאם ומוסיקה; מדע המוסיקה; ביזור והופעת סגנונות מקומיים; מקושטא לקשמיר; זרמים חדשים; סולמות, מודוסים ומקצבים; קטעי אלתור ויצירות רבפרקיות; הריקוד; מסורות המוסיקה העממית.

בספר שזורים תצלומים ורישומי תווים, וכן ביבליוגרפיה ובה למעלה מחמש מאות פריטים, הממוינת על פי: חיבורים ביבליוגרפיים; חיבורים לכסיקוגרפיים; חיבורים כלליים על היסטוריה, ספרות, דת ותרבות האסלאם; כתבים תיאוריים; מחקרים היסטוריים כלליים בנושא המוסיקה; מחקרים אזורים; מוסיקה דתית (גישות, קנטילציה ומוסיקת בעלי הסוד); השפעות; סולמות ומודוסים; צורות וסוגות; ריקוד; כלי נגינה; המימד החברתי; מוסיקה עממית. עוד נוסף מפתח ביבליוגרפי לפי ארצות, וכן מפתח כללי מפורט.

הספר הזה הוא חיבור יסוד חשוב ביותר בתחום, והחיבור המקיף הראשון מסוגו בעברית.

■ *Jewish Studies in a New Europe, Proceedings of the Fifth Congress of Jewish Studies in Copenhagen 1994 under the auspices of the European Association for Jewish Studies*, Edited by: Ulf Haxen, Hanne Trautner-Kromann, Kanen Lisa Goldschmidt Salomon, Copenhagen 1998. XXXVI+ 922 pp.

בכרך עב הכרס שלפנינו כונסו שמונים וחמישה מאמרים – אשר יסודם בהרצאות – מתוך 113 הרצאות שנישאו בקונגרס החמישי למדעי היהדות, שנערך בקופנהאגן באוגוסט 1994. ההרצאות נסבו סביב עשרה מוקדים: מקרא ופרשנות, ספרות רבנית, פילוסופיה ומוסיקה, ספרות, היסטוריה, לשונות, מדעי החברה, אמנות, אמנויות הבמה, ספרות-ארכיונים-מוזיאונים. בכנס נטלו חלק חוקרות וחוקרים מעשרים ושלוש מדינות – רובן באירופה, אך גם מקנדה, ישראל וארצות הברית. הרוב המכריע של המאמרים הוא באנגלית (75), ומיעוטם בגרמנית (8) ובצרפתית (2). הקובץ הזה הוא עדות מובהקת להתעניינות הרבה שיש לתחומי חקר רבים במסגרת מדעי היהדות במקומות רבים באירופה. אין פלא אפוא כי כתבים רבים אינם יהודים.

בספר יש עושר גדול ומרתק של גישות, נושאים ופרספקטיבות, לסוגיות ישנות וחדשות. כדרכם של קונגרסים שכאלה, היו הרצאות שבהן התמקדו בכירור עניינים ממוקדים מאוד, ואילו באחרות נידונו סוגיות עקרוניות. כאלה הם, למשל, מאמריהם של יוסף דן, אשר פותח את הקובץ "מדעי היהדות ומינוח אירופי"; דת, חוק ומוסר"; מלאכי בית-אריה, "הזמינות של אוספי כתבי-יד רוסיים: פרספקטיבות חדשות למדעי היהדות"; נחמיה לבציון, "שילוב נושאים יהודיים בקורסים כלליים"; גילס רמר, "התהוות 'חכמת ישראל' ושאלת הזיכרון הקולקטיבי"; יונתן מ' שוורץ, "השקפות על הגולה במדעי החברה העכשוויים"; יאן שוורץ, "שאלות מרכזיות בחקר אוטוביוגרפיות של סופרים יידיים"; חסיב שחאדה, "העברית של ימי הביניים בהקשר של הערבית הבינונית"; ועוד.

מאחר שכונסו בכרך הרצאות של חוקרים רבים ממקומות שונים, יש להצר על כך שעורכי הקובץ לא ציינו מהיכן הגיע כל מרצה, לאיזו אוניברסיטה ולאיזה חוג או מחלקה הוא שייך. בדרך

זו יכלו להציע מסד נתונים מועיל לפיתוח הקשר בין חוקרים במדעי היהדות בעולם כולו ולטיפוחו.

■ **ברגל יחפה – מסורת יהודי תימן במחול בישראל, עורכת: נעמי בהט-רצון, הוצאת עמותת "אעלה בתמר" ותיאטרון מחול "ענבל", תל-אביב תשנ"ט, 190 עמ".**

בספר שמונה מאמרים: נ' בהט-רצון, מחול יוצאי תימן דרכי שיבוצו בתרבות הישראלית; ל' אברהם ונ' בהט-רצון, השירה והמחול כאמצעי ביטוי לעולמה הפנימי של היהודייה בתימן; ד' רונן, יסודות ממסורת יהודי תימן בריקודי העם הישראליים; ר' אשל, דמויות ומגמות ממסורת יהודי תימן במחול לבימה בישראל; ש' תנאי, חיי שרה; ש' לוי-תנאי, שרה – עדות אישית; ג' מגנור, ואלה תולדות "ענבל"; צ' פרידהבר, ראשית חקר מסורות הריקוד של יהודי תימן בישראל. קודם להם מבווא מאת העורכת, וחותרים אותו נספח ובו רשימת יצירות ויוצרים בתיאטרון המחול "ענבל" בשנים 1950-1998, וכן שלושה מפתחות – אישים, נושאים ויצירות. בספר תמונות רבות, חלקן בצבע, ודוגמאות תורים. ספר זה תורם תרומה נכבדה לחקר המחול בישראל בכלל, ולחקר המחול של יהודי תימן בפרט. מתכונתו הנאה מציבה רף גבוה ומאתגר לבני עדות אחרות.

■ **תימא – כתב עת לחקר יהדות תימן ותרגומה, ו (אדר תשנ"ח), האגודה לטיפוח חברה ותרבות, מכון המש"י נתניה, 171 + XXXVII עמ".**

האגודה לטיפוח חברה ותרבות משכילה להוציא מתחת ידיה את כתב העת "תימא", אשר דומה כי כבר ביסס את מקומו בין כתבי העת החשובים בחקר יהדות תימן ותרבותה. בכרך שלפנינו תשעה מאמרים בעברית, שתי ביקורות ספרים ועוד מאמר אחד באנגלית. לכל מאמר נוסף תקציר באנגלית או בעברית. המאמרים הם: מ' לקר, היהדות בקרב שבט כנדה וה'רדה" של כנדה; " טובי, כתב הגנה מתימן על שיטת הרמב"ם בעניין תחיית המתים; ב' לאו, איסור "חדש" בתימן: התמודדות בין ההלכה למציאות; א' גימאני, שטר הצוואה של רבי סלימאן קארה; ג' נחשון, תדמיתם של יהודי תימן בעיני נפתלי הרץ אימבר מחבר "התקוה"; ב' כהן, מרים בת חכם יהודה והחינוך העברי לבנות בעדן (1930-1950); " לוי-כ"ץ, תפילת הבחורים; ג'ב גמליאלי, חיי האשה ומעמדה החברתי; " רצהבי, מילואים ל"אוצר לשון הקדש שלבני תימן" (ב); א' מוצ'בסקי, השימוש בקטורת בקרב יהודי תימן (באנגלית). ביקורות ספרים: מ' חבצלת, מדרשי אסתר מתימן; " טובי, ספר חדש על תולדות יהודי תימן. מאמרו של גמליאלי שונה מן השאר שכן איך בו כלל הערות שוליים ולא ביבליוגרפיה בסופו, כפי שיש בכל יתר המאמרים. יותר משהוא עיון מחקרית היהיה זכרונות ורשמים אישיים של הכותב, ועליהם הוסיף העורך הערה בראשית הדברים כי המאמר מתייחס לתימן ולעדן שלפני 1948.

הסוגיות השונות אשר נידונות בכרך הזה משקפות נאמנה מגמות רווחות במחקר העכשווי, ומוסיפות מידע ותובנה לחקר יהדות תימן.

מאחר שהכותבים מבטאים דיסציפלינות מגוונות וחלקם דמויות מוכרות פחות בקרב קוראים פוטנציאליים שאינם מבני תימן, מוצע לעורך להוסיף להבא בשולי הכרך עמוד ובו מידע חיוני על "המשתתפים בכרך".

■ **תעודה טו, חקר הגניזה לאחר מאה שנה, בעריכת מרדכי עקיבא פרידמן, אוניברסיטת תל-אביב תשנ"ט, 428 + XXXII עמ".**

הכרך מחזיק שבעה-עשר מאמרים, ערוכים בחמישה שערים, והם תולדה של הרצאות אשר נישאו בכינוס בינלאומי, שיומו המכון לתצלומי כתבייד עבריים בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים ובית הספר למדעי היהדות באוניברסיטת תל-אביב ב-ג'ט"ו בטבת תשנ"ז (23-25 בדצמבר 1996) לציון מאה שנה לגניזת קהיר. המאמרים הם:

פיוט ותפילה: עזרא פליישר, הראשונים כבני תרבות – לצביון עולמם הרוחני של בני ארץ ישראל ושלוחותיה לאור אוצרות השיר של הגניזה; טובה בארי, שירה עברית בבבל במאה העשירית והאזות-עשרה לאור ממצאי הגניזה; יוסף יהלום, שרידי דיואנים של משוררי ספרד בגניזה; יוסף טובי, מקומה של הערבית בליטורגיה ובספרות היהודית על פי כתבי הגניזה; **המפגש הקראי:** משה גיל, קדמוניות הקראים; מאירה פוליאק, סוגי התרגומים הערביים למקרא בגניזת קאהיר על פי

קטלוג החומר הערבי TS Arabic; יהודית אלשובי-שלנר, הכתובות הקראיות מן הגניזה – מקורה של המסורת המשפטית הקראית; מרדכי עקיבא פרידמן, על יחס הכתובות הקראיות לכתובות הארץ־ישראליות מן הגניזה; ההלכתה והספרות הרבנית: מירון ביאליק לרנר, קטעי הגניזה מספר שאילתות דרב אחאי שבספריית מינכן; ג'דעון ליבון, תרומת הגניזה לחקר המונוגראפיות ההלכתיות של רב שמואל בן חפני – מבנה, היקפן והתפתחותן; יוסף ריבלין, תרומת הגניזה לחקר דיני ירושה וצוואות; חברה ותרבות: שלמה דב גויטיין ז"ל ומרדכי עקיבא פרידמן, אברהם בן יג'ל סוחר יהודי בהודו; אברהם דוד, מעורבותם של אחרוני הנגידים במצרים בעניינה של הקהילה היהודית בארץ־ישראל; מרים פרנקל, רשימות ספרים מן הגניזה כמקור להיסטוריה חברתית ותרבותית של היהודים באגן הים התיכון; יוסף יגון (פנטון), יחסים בין יהודים למוסלמים לאור מסמכי הגניזה; עדנה אנגל, סגנונות הכתב העברי במאה העשירית והאחת־עשרה לאור תעודות הגניזה המתוארכות והמיתארכות; שכתר וקמברגי: שלמה קלמן רייף, לתולדות אוסף הגניזה בקמברג – שמועות מאחורי הפרגוד.

נלוו לכרך העשיר הזה תקצירים באנגלית.

הכרך מעיד עדות נאמנה על התקדמות חקר הגניזה הן מצד הקטלוג המפורט שהושלם לפני שנים ספורות, הן מצד השימוש במסמכי הגניזה לא רק לצורכי תיעוד, אלא כתשתית למחקרים סינתטיים.

העושר הרב הטמון בכרך הנוכחי יזין חוקרים רבים בתחומים מגוונים שעה שיוסיפו לעסוק בגניזה ובפירותיה.

Zakhor, *Rivista di Storia degli Ebrei d'Italia* 1 (1997): Mercanti e Banchieri Ebrei. ■

274 pp.; 2 (1998): Tra Legge Ebraica e Leggi Locali, 194 pp.

לא כל תפוצה יהודית זכתה שתשמש נושא לכתב עת, והנה לחקר יהדות איטליה הוקדש עתה כתב עת חדש, היוצא לאור באיטליה בהוצאת Giuntina ובעריכת פרופסור אריאל טואף. "זכור" הוא שנתון, ובו מאמרים באיטלקית או באנגלית. כל גיליון מוקדש לנושא מסוים.

החוברת הראשונה מוקדשת לעניין "סוחרים וּבנקאים יהודיים", ובו המאמרים הבאים: ג' טודסקיני על הדימוי השלילי של הסוחר היהודי במאות ה"א-ה"ג; ד' דורסיני על האשראי והנוכחות היהודית בטרנסטה במאות ה"ד והט"ו; מ' בוטיציני על הבנקאות היהודית בטוסקנה, 1435-1310; א' טואף על פעילות הבנקאית של הרופא לאודאדיו (יהודה) דה בלניס (Blanis) במאה הט"ו; פ' פיזה על הבנקאות המקומית באיטליה במאות ה"ד-הט"ו. מלבד המדור העיקרי, מתפרסמים מאמרים גם בנושאים שונים: א' ליאוני על משפחת אברבנאל; מ' אורפלי על ה"דניאליו" של ליורנו; ר' דינזי על הפירוש הכלכלי של דיני הכשרות בפרשנות הקלסית ובהווה. בחתימת החוברת מדור דיונים קצרים וביקורות ספרים.

החוברת השנייה מוקדשת ליחס שבין המשפט עברי למערכות משפט מקומיות, וזו רשימת המאמרים: א"מ רבלו, סמכות השיפוט האזרחית בארץ יהודה הרומית בשנים 63-70 לספ; א"י לאטיס, היבטים פוליטיים ומוסדיים בקהילות היהודיות באיטליה במאות הט"ו והי"ז; ג' פאנאטו, ההסכמים בין יהודי קסטל גופרדו והגנואגה במאה הט"ו; א' די ליאונה ליאוני, אנוסי קואימברה שנמסרו לידי האפיפיור על ידי האינקוויזיציה הפורטוגלית ב-1578. לאחר מכן מובאות הסקירות הבאות: פ' פלגריני, רופאים יהודיים בטרני במאות י"ד-ט"ו; א' מירון, הנדוניות של נשים יהודיות בדוכסות מילאנו (1535-1597); ר"ג סלכדורי, משפחות יהודיות במונטה סן סבינו (1627-1799).

■ לחקר פרס ויהדות, איראנו־יודאיקה ד', קובץ מחקרים בתחומי המגע בין יהודים ותרבות פרס במשך הדורות, בעריכת שאול שקד ואמנון נצר, מכון בן־צבי, ירושלים תש"ס, מ' + 327 עמ.

הכרך מושתת ברובו על הכנס הבינלאומי השלישי בסדרת "איראנו־יודאיקה", שהתקיים ברמת רחל מן השלושה עד השישה ביולי 1994. לבר מדברי המבוא של פרופ' שאול שקד ומאמר אחד בעברית מאת אלי אחדות על הפולמוס היהודי-זורואסטרי בתלמוד הבבלי, עוד יש בו מבוא ועשרים מאמרים באנגלית, כדלהלן:

פיא שרון, היש ציטטות מן האווסטא בפרסית עתיקה?; פיליפ זיניו, מונותיאזום או פוליתיאזום

בהתגלות של הגאון? אלמוט הינצה, הגואל והדרקון בתורת אחרית הימים היהודית והנוצרית; מריה מצוך, המינוח המשפטי האיראני בתלמוד הבבלי לאור המשפט הסאסאני; קאייחיסרו איראני, תמורות בצורותיהן של ההתייחסויות הדתיות במסורות העתיקות של איראן ושל היהדות; פאלאן איצ'אפריא, תולדותיה האגדיות של איראן בסיפור הדתי-היסטורי כפי שנמסר בזמיאד ישת (19); גיימס ראסל, איראן וישראל באפוס הארמני של סאסון; דן שפירא, מאניכאיזם, ג'יונג ג'יו, ומונחים נוספים המשמשים תארים מאניכיים; וויצ'ן סקאלמובסקי, ההטרורגריה האיראנית והארמית: כמה הרהורים; אווה ירמאש, השפעתה של הבלשנות השמית על ספרי הדקדוק והארמית של הפרסית שנכתבו באירופה; פאולה אורסאטי, חמישה חומשי תורה בפרסית-יהודית במהדורת קושטא וראשית המחקר הבלשני של הפרסית באירופה; ירחמיאל (רוברט) ברודי, נושאים זורואסטריים בספרות השרית של הגאונים; אמנון נצר, הערות והארות לעניין מקום הולדתו של שאהין; ורה מורין, השימוש הפולמוסי בקוראן בשני חיבורים בפרסית-יהודית; חיים (הרברט) פייפער, מילון למקרא בפרסית-יהודית: כתב יד 10556 בספרייה הבריטית; דוד ירושלמי, מסכת אבות בספרות הפרסית-יהודית; רעיה שני, אריג עם כיתוב פרסי-יהודי שנועד לשימוש כקמיע; דליה לויט-טויל, המלכה אסתר בדורה אירופוס: תיאור דמותה לאור הסינקרטיזם המזרחי של המאה השלישית לספחה; ברנרד גולדמן, היסוד האיראני בציוורי הקיר של בית הכנסת בדורה אירופוס; סימון הופקינס, הלהגים בארמית החדשה של איראן.

Joshua Blau, *The Emergence and Linguistic Background of Judaeo-Arabic*, A Study of the Origins of Neo-Arabic and Middle Arabic, Ben-Zvi Institute, Jerusalem 1999 XXI + 288 pp.

המהדורה הראשונה של הספר יצאה לאור ב־1965 ואולה כעבור זמן קצר. גם המהדורה השנייה המתוקנת, אשר יצאה לאור בשנת 1981, אולה מן השוק לפני שנים. במהדורה הנוכחית עובדו ההשלמות של שלוש המהדורות לרצף אחד (עמ' 213–278). מפתחות הספר הורתכו בהתאם להשלמות החדשות.

הספר הוא החיבור היסודי החשוב ביותר על תולדות הערבית-היהודית בימי הביניים, התהוותה ורקעה הלשוני.

בגלוי ובסתר, העליות הגדולות מארצות האסלאם (1948–1967), עורך: חיים סעדון. מכון בןצבי לחקר קהילות ישראל במזרח ומשרד החינוך, מינהל חברה ונוער. ירושלים תש"ס, עמ' 175.

לפנינו הכרך השני בסדרת "קשת" – ממורשת ישראל במזרח, והוא משלים את הכרך הראשון, במחלתת מארצות האסלאם – פרשיות העפלה והגנה, אשר יצאו לאור בשנת תשנ"ז. הסדרה מיועדת לציבור הרחב, ובמיוחד לתלמידים ולמורים. גם הכרך הנוכחי מוגש בלוויית תמונות רבות, מפות ומושגים מבוארים בשולי העמוד.

בכרך: חיים סעדון, מגמות היסוד ודפוסי העלייה 1948–1967. גליות מתחלולות 1948–1952: דב לויתן, "על כנפי נשרים" – העלייה מתימן ומעדן; רחל סימון, "ופקדתי אתכם" – העלייה מלוב; אסתר מאיר, "מבצע עזרא ונחמיה" – העלייה מעיראק. עלייה מבוקרת: מיכאל מ' לסקר, "קדימה" – ממרוקו לישראל (1949–1956); חיים סעדון, "עלייה חופשית" – מתוניסיה לישראל; מאיר ששון, "מבצע כורש" – העלייה מאיראן. עלייה חשאית: מיכאל מ' לסקר, היצאה בחשאי ממצרים; אריה כהן, "מצפון אלי ארץ" – העלייה מסוריה ומלבנון; מיכאל מ' לסקר, עלייה חשאית ופעילות מחתרית – מרוקו 1956–1967. לכרך גלויות ביבליוגריה עשירה.

משה דוד גאון, יהודי המזרח בארץ-ישראל, חלק ראשון: זכרונות, תולדות, תעודות, עובדות, רשמים, ציונים, מספרים וצירופי מעשים, 289 עמ'; חלק שני: תולדות רבנים וגדולי האומה, חכמים, סופרים ועסקני ציבור, חולמים ולוחמים לרעיון שיבת ציון ויישוב הארץ, 759 עמ'; ירושלים תש"ס.

החלק הראשון נדפס בירושלים בשלהי תרפ"ח והשני בשנת תרצ"ח. שני החלקים אולו זה מכבר

מן השוק, ואף הדפסה נוספת, שנעשתה בשנת תשמ"ב, אין כל יש משגת. בנו של המחבר, יהורם גאון, נקט יוזמה נאה והדפיס מחדש את שני החלקים כצורתם בכרך אחד, לבד מהקדמה קצרה שהוסיף לאחר דברי הפתיחה של אביו. אף שחקר יהודי המזרח בארץ ישראל התקדם הרבה מאז שמ"ד גאון הוציא לאור את שני החלקים של ספרו, אף היום אין חוקר הפטור מלבדוק ומלהסתייע בחיבור החשוב הזה, אשר מעתה ואילך יהיה זמין לכל חוקר ומבקש דעת.

■ אברהם הטל, לקסיקון של הערבית היהודית התוניסאית הכתובה, ירושלים תשנ"ט, Société d'Histoire des Juifs de Tunisie, Paris + 81 עמ'.

בין השנים 1860-1960 יצאו לאור בתוניס ובסוסא כ-1,300 עיתונים וספרים בערבית יהודית. אלה נרשמו על ידי הביבליוגרף המומחה אברהם הטל, ומהם דלה את הביטויים השונים, המתועדים בלקסיקון שלפנינו.

הלקסיקון ערוך במתכונת כפולה: ערבית יהודית-צרפתית וצרפתית-ערבית יהודית. יש בו לסייע לקוראים טכסטים בערבית יהודית תוניסאית ולהמריץ למיפוי מקיף ושיטתי של הלשון הזו ולמחקרה.

■ אברהם הטל ויוסף אביבי, פנקס הכתובות של הקהילה הפורטוגאלית בתוניס (תרי"ג-תרי"ד) – רשימת הפריטים, מכון בן צבי, ירושלים תש"ס, פא + 79 עמ' (אוריינס יודאיקוס, סדרה ד, כרך ד).

לפני יותר מעשר שנים הוציאו לאור אברהם הטל ויוסף אביבי את הכרך השני והחמישי מתוך עשרת הפנקסים הרשומים של הקהילה הפורטוגאלית בתוניס. עתה עלה בידם לפרסם את הפנקס הרביעי, במתכונת שהוציאו את ספרם הקודם. בספר 233 כתובות, ואחריהן מפתח שמות החתנים, מפתח שמות הכלות ומפתח שמות החותמים, הדיינים והפרנסים. כל הכתובות והמפתחות באים גם בצרפתית.

■ מזרח ומערב, 50 מספרים בוחרים סיפור. עורך: אמנון שמוש. הוצאת "אביב", תל אביב 1998, 512 עמ'.

אסופת סיפורים זו יצאה לאור לקראת יום העצמאות החמישים של מדינת ישראל, ומשקפת את טעמם של המחברים ושל העורך. גלריה ססגונית של סופרים וסיפורים.

■ שמעון בלס, תל אביב מזרח, סדרת קשת המזרח, הוצאת בימת קדם לספרות, תל אביב 1998, 181 עמ'.

לפנינו רומן המשך לספרו הקודם של המחבר – "המעברה" – אשר יצא לאור ב-1964. נפרשת בו יריעה רחבה מחיי שכונת התקווה בתל אביב בראשית שנות השישים. פרופ' בלס חוקר את הספרות הערבית המודרנית באוניברסיטת חיפה וכותב ספרות יפה בערבית, ובעיקר בעברית.

■ יצחק קינן, מבט ראשון של אהבה, הוצאת "סער", תל אביב תשנ"ח. 191 עמ'. זהו סיפורם של נערים ונערות שעלו ארצה ממרוקו ללא הוריהם, והצטרפו לכפר נוער שבו שהו גם בני נוער שהתייתמו בשואה. דרך עיניו של גיבור הסיפור, יליד מרוקו אשר מתאהב בנערה מרומניה, נחשפת תקופת ראשית המדינה על מורכבותה.

המחבר, יליד מראכש במרוקו, עלה ארצה במסגרת "עליית הנוער", התחנך בכפר הנוער נווה הדסה ובקיבוץ תל יצחק, שירת בצבא בנח"ל ובצנחנים, ואחר כך עבד כמורה, כמחנך וכמנהל בבית הספר "גלובי" שבבית שאן. עוד שימש ראש מועצת בית שאן, שליח "עליית הנוער" למערב אירופה ומנכ"ל "אמנות לעם".